

SÖZÜN SEHRİNƏ QOVUŞAN DUYĞULAR

“Hayat, zaman, insan” poeması haqqında düşüncələr

(Əvvəlki ötən sayımızda)

Mələhət Soltanqızı poemasının adını nisbətən mücərrəd, əlbəttə, bir qədər də romantik mahiyyət daşıyan “Hayat, zaman, insan” adlı ödə təsadüfi olaraq təqdim etmir. Çünki, həyatın bütün gəldi-gedəri, demək olar ki, həyat, insan, zaman üçbucağı üzərində bərqərarlıdır. Şübhəsiz, müəllif həyat deyəndə insan evi olan dünyanı nəzərdə tutur. Və həm də yaqın ki, insan evi olan dünya canlı aləmi özündə ehtiva edir. Məşhur filosoflar deyirdilər ki, axan suya təkrar baxmaq olmaz. Bu mənada zaman ümumi axar kimi qavranılmalı mahiyyəti ifadə edir. Yəni bir anda, bir zamanda düşünilən növbəti düşüncənin eyni ilə həmin vaxtı hesab oluna bilməz. Yəni, vaxtın özü də müəyyən axar mahiyyəti daşıyır. İnsan övladı həyatı və zamanı mənalandırın varlıqdır. Əgər insan olmasaydı, həyatın hansı rəngdə olmağı, hansı məzmun daşımağı və yaxud baş verən proseslərin zaman fərqi də heç aradaşdıran da olmazdı, bunun nə dərəcədə əhəmiyyət kəsb etdiyini fərqi də varan olmazdı. Demək, insan zamanın və həyatın müəyyən mənadə əsas təyinedicisidir.

Müəllif bütün düşüncələri boyu insan həyatını mənalandıra bilən məqamlara diqqət yetirir. Onun üçün əsas deyər ondan ibarətdir ki, insan öz həyatının mənasını təcrübəsini gələcək nəsillərə ötürməkdədir. Şübhəsiz, həm də insan həyatının mənasını nəsil verməklə dəyərləndirə bilər.

Görkəmli mütəfəkkir yazıçı Yusif Səmədoğlu deyirdi ki, mənə elə gəlir ki, hər bir insanın ən birinci, başlıca missiyası həyata gəlmək, yaşamaq və nəsil verib getməkdir. Demək, həyatın davamlılığında, cəmiyyətin yaşarlığında nəsil vermənin necə böyük əhəmiyyət kəsb etmədiyini bu və ya digər dərəcədə az-çox düşüncə bilən adamların hamısı etiraf edir. Mütəfəkkirlər isə bu məsələnin mahiyyətini konkret və dəqiq düşüncə motivləri ilə diqqətə çəkir. Müəllif insan həyatının dəyərini yeni nəslin formalaşmasına sərf olunan vaxta ölçür. Onun nəzərində gələcəyin mənəvi zənginliyini təmin edən müəyyən səmərəli sahələri var ki, bunlardan biri də müəllimlikdir. Bu peşənin daşıyıcısı olan insanların ömürlərini şam kimi öridirlər. Və bu günə qədərki gördüyümüz təcrübənin bəhrəsi olaraq qeyd etməliyik ki, müəllim əməyi sözün haqiqi mənasında fədakarlıqdır. Zəhmətinə görə cüzi əmək haqqı ilə dolanan müəllim varlığında yaxşı nə varsa, onun hamısını yeni nəsillərə ötürmək üçün çalışır. Lap elə müəllifin təbirincə desək, gözələrinin nurunu verir. Gözünü oypək-quruşa diksə də, ehtiyacın əlində qeyucağca çevrilsə də, yeni nəsil üçün verməli olduğunu əsirgəmir.

Poemanın müəllifi Mələhət Soltanqızı əsərində bir sıra həyatı detallara xüsusilə diqqət yetirir. O, cəmiyyətin təbiətində dəyişməsinə xüsusi ağı ilə qarşılayır. Onun müşahidələrinə görə indi insanların həyatı əvvəlki dövrlərə nisbətən daha çox bayağılaşmış. Adamlar daha əvvəlki zamanlardakı kimi ürəkdən sevmə bilmirlər. Müəllifin düşüncəsinə görə daha əvvəlki zamanların insanların cəmiyyət qarşısında, insanlar qarşısında öz məsuliyyətlərini daha yaxından dərk edirdilər.

Bir gənc düşər olduğu sevginin nə qədər dəyərli olduğunu, hətta həyatından üstün olduğunu belə ilahi bir vergi

kimi qəbul edirdi. Adamlar sanki sevginin necə böyük, ilti bir duyğu olduğunu bilir və bunu uca tuturdular. Baxmayaraq ki, sevon insanlara qarşı da repressiyalar vardı, tənələr, təhniyələr vardı, hətta bəzən sonsuz və qarşısalmayan sevgini daş-qalaq edənələr də tapılırdı. Amma bütün tənə və təhniyələrə baxmayaraq sevon şəxs öz yolunda sabit-qədim idi. O, hətta ölmə, edam ayağı olsaydı belə, öz sevgisindən və sevgilisindən imtina etməzdi.

Müəllifin poemanın iştirakçıları daxil etdiyi çox maraqlı bir şeir var. Bu şeirin mahiyyətini, məzmununu daha yaxşı qavramaq, duymaq üçün onun lirik ovqatını bütövlükdə ruha çəkmək gərəkdir. Həmin şeirin təlqin etdiyi mahiyyət əslində insanı mənəvi ucalığa çağırışdan ibarətdir. Zənnimcə, hər bir oxucu bu şeiri xüsusi maraqla mütaliə edəcək:

İndi nə Məcnun var, nə də ki Leyli
Sevgi ucuzlaşmış, saxta pul kimi
İndi var-dövlətə söykənir nikah
Məhəbbət acizdir qara qul kimi.

Məhəbbət köləsi olub sərəvətin
Ev, məşin istəyir yerindən duran
Qızlar alqatmazdı öz ləyaqətin,
Bəs nədən dəyişdi bu qoca dövrən.

Analar qız seçir oğluna indi
Sevgi, məhəbbətin yeri yox daha
Evlənmək, ailə bir ürək işi,
İndi ümid birçə qalib Allaha.

Yox daha sevginin verdiyi acı,
Küləklər həsrəti alıb aparmış,
Oğlanlar dul qadın axtarırdı,
İnsan milçək kimi qana qonarmış.

Əlbəttə, müəllifin məqsədi nə Məcnun zamanını, nə Fərhəd dövrünü, nə Kərəm əyyamını idealizə etmək deyil. Əlbəttə, müəllif yaxşı bilir ki, indi dastanlarda dillər əzbəri olan buta obrazının da vaxtı deyil. Qurbani öz sevgisinin arxasında baş alıb Gəncəyə gedə, onun müsbətərlər gələ, mənəbinin, tamamının qulu olan qara vəzirələrin əlində zillətlərə düşər ola. Yox, indi o zaman deyil. Amma hər halda insan olan yerdə təmiz, sağlam, insanı mənəvi ucalığa səsləyən sevgi hissələrin olduğunu da inkar etməməz.

Müəllif qınaqlı motivlərlə fikrini ifadə edir. Şübhəsiz, o, təəssüf hissələri ilə bildirir ki, indi sanki səf məhəbbətə lüzum yoxdur. Harada sərəvət varsa, harada imkan, var dövlət varsa, böyük sevgi də orada ünvanlanıb. Demək, ailə qurmaq istəyən gənc əvvəlcə qızın imkanlarını axtarır. Və yaxud əksinə, məşin, evdən, villadan söhbət gedir. Bir sözlə, iqtisad maddiyyətlərin gizləndiyi bir təcrübə söhbət gedir. Amma belə bir tale hələ ruhu zədələnməmiş, mənəvi mühihi pak olan gəncləri xoşbəxt edə biləcəkmi? Bax, bu mübahisəli olaraq qalır.

Müəllif öz əsərini müşahidələri əsasında yazıb. Özünə gəlin, oğluna həyat yoldaşı axtaran ana qız evinin maddi imkanlarını əsas tutur. Bu seçimdə məhəbbətə, sevgiyə, demək olar ki, yer yoxdur. Bu seçimin əsasında tamah dayanır. Halbuki, evlənməyi, ailə qurmaq kimi, ev olmaq kimi, hissələrin mənəvi təminatı kimi düşünmək birinci şərt olmalı idi. Hətta dövrün getirdiyi ucuz keyfiyyətlər iqtisad oğlanların imkanlı qızın keçmiş maraqlandırmı. Onun necə, hansı mühihdə böyüdüüyü o qədər önəmli deyil, tək imkanları daha üstün olsun.

Müəllif bütün hallarda öz üslubuna uyğun olaraq ritorik suallardan istifadə

edir. O, nə üçün bu dövrün dəyişməyini, nə üçün həyatın ucuzluq kəsb etməyinin səbəbini axtarır. Və, əlbəttə, bütün bunların hamısının səbəbini həyatda görür. Həyatın getirdiyi problemlərdə görür.

Əgər hər bir gənc öz həyatı üçün gücü daxilində problemləri həll edə bilsəydi, onda yaqın ki, belə mənəvi düşkünlük ruhi aşıqlıq da problem olaraq ortaya çıxmazdı.

Müəllif yeri gəldikcə, təbii güc mənəbini, həyatı nizamda saxlayan güvənini də nizamda saxlayır. Bunu həm də Allah kimi qavradığını ifadə edir.

Bizə elə gəlir ki, müəllifin belə mistik düşüncələrə qapılmasında insanların çıxılmazlıqlara düşər olması əsas amil kimi özünü dikte edir.

Müəllifi narahat edən əsas keyfiyyətlərdən biri də gənclərin maddi imkanların təsiri altında əxlaqi dəyərləri itirməsidir. Maddi imkanlarına güvənən bir çox gənc üçün sanki həyatın bütün axarı yalnız onların istəklərinə tabe olmalıdır.

Müəllif bunu ilahi nizamın pozulması kimi şərh edir. Şübhəsiz, onun da haqlı olduğu ilə razılaşmalıyıq. Mələhət Soltanqızı düşüncələrini, demək olar ki, bütün mətn boyu açıq-aydın ifadə edir: “Allah ömür qoyub hərəyə bir cür Alın yazısı da deyirlər buna Hər qəlb in çində bir sınıx var. Hər qəlb in çində bir gizli sirr var. Oğul var sərəvətin çində üzür, Sağına, soluna tozlayır pulu Atası oturub nazir postunda Başqa cür olmaz ki, nazirin oğlu Xarici məşına oturuncu bax, Məşin şəhərdə elə sürür ki, Elə bil atası yerin hakimi İnan ki, bir sözün çevirən olsa Adami dühədi təpədiy keçər, Kim onda görəcəkdir axı günahı Qanun onlar üçün işləmir axı Sağ olsun papası durub dalında Onsuz da bu şəhər dar gəlir ona Xaric qorxusunu çəkir tamah Onlar anlamazlar savab, günahı. Axı kimdən qorxacaq, ata durub dalında Özü də cavandı gücü yolunda Ata xatırladı tez-tez bu sözü: - Nə qədər mən varam yaşa özüncün. Qoymam kimsədən qalasan dala, Çox övladım yoxdu ki, Bir oğlum var, bir qızım Özüm də cavanlıqda dincilik nədi bilmədim. Bir duyuncu sevinib, bir duyuncu gilmədim. Əlmədi dalmın birçə daldadı Həyat çox güllübdür sənin üzünə Arxada dağ kimi karlı atan var İstədiyin markandan almışam məşin Sənə hasad aparır dostun, yoldaşın Səviyyəli cavanlarla otur-dur Günləri keçirmə kafədə, barda Nə qədər imkan var, bir ailə qur Sənin yaşadların artıq atadır. Sənsə gözəlyirsən, ömür gözəlmir. Zaman... zaman... zaman - deyib durtmuşuq, Günahları zamanənin cəməinə yuxmuşuq, Bir işin çindən styrılmaq üçün, Zamanəni qızıl yerə sanmışuq”. Mətnin müəyyən məqamlarda gərginliklə, müəyyən məqamlarda nəsihət üslubunda keçən hissələrində müəllifin gənclərə olan münasibəti də öz əksini tapır.

Müəllif çox istəyir ki, o, dövrünün gənclərini ağıllı görsün. Bu gənclər oxumağa, təhsilə xüsusi önəm versinlər. Onların həyat tərzini məhz məzmunu ilə uyğun gölsin. Yoxsa, kafelərdə, barlarda gün keçirən, vaxt ötürən gənclər yaqın ki, vətənə də elə bir fayda verməyəcəklər. Ən başlıcası, ona görə ki, onlar üçün vətən haqqında düşünməyə heç vaxt da yoxdur. Başları yüngül həyat tərzinə, həyatın getirdiyi öləri şirniliklərə qarşılıq.

Söz yox ki, gənclərin yüngül həyat tərzini keçirməsində öz imkanlarına güvənən valideynlərin səhvləri də müəyyən təsir göstəricisi olur. Əsas odur ki, atasına övladının nəyə qadir olduğunu yax-

şı bilir. Hətta övladın ağıllı yol tuta bilmək imkanını belə onun əlindən alır. Övladının əvəzində hər cür əziyyəti özünə rəva bilir. Təki övladı əziyyət çəkməsin. Bütün bunların hamısı son nəticədə övladın normal həyat axarından çıxması ilə nəticələnir.

Müəllif cəmiyyətdəki təbəqələşməni və təbəqələşmənin yaratdığı ziddiyyətləri də diqqətə çatdırır.

Ümumiyyətlə, Mələhət Soltanqızı poemalarında çox maraqlı, ictimai məzmun kəsb edən şeirləri ilə də diqqətə cəlb edir. Bu məqamda onun maraqlı bir şeirini də ictimai lirikanın yaxşı nümunəsi kimi oxumaq olar:

Varlılar sərəvətin çində üzür,
Halal-haram bir-birinə qarşılıq.
Kasıb düşüb çörəyinin dalınca,
Nədən hamı taleyi bənarş.

Dünya sakit-təkit döyür gözünü,
Zaman axıb gedir şələlə kimi,
Nadan sərəvətilə öyür özünü,
Ziyalı danışmır susur lal kimi.

Toxun acdan nə xəbəri, ay fələk,
Ürək bağılı bir boğadı görün yox,
Bu hiyləmi, bu zülümü, ya kələk,
Alimə, şairə qiymət verən yox.

Sözü uzatmağın nə mənası var,
Çarpışır həyatla halal adamlar.
Pulu çox olanların düşüncəsi dar,
Suyun üzündəki rüsvət alanlar.

Beləliklə, biz müəllifin “Hayat, insan, zaman” adlı poemasının da sonuna gəldik. Müəllifin çox ilti məqsədini, məramını diqqətə çatdırmaq onun sanki cəmiyyətdə bağlı bərdərliklərə da diqqət yönəltməyə çalışdığı. Müəllifin düşüncəsinə görə əlimə, şairə qiymət verilməyən mühihdə mənəvi nizam pozulmuş olur. Alimin, şairin yeri cəmiyyətdə qədərincə öz dəyərini almayanda mənəvi nizam elə bir dərəcədə pozulur ki, bunu illərlə düzəltmək belə mümkün olmur.

Həyat göstərir ki, Mələhət Soltanqızının müşahidələri kifayət qədər realdır. Həyatdakı ziddiyyətlər nə qədər ki, sosial problemlərlə bağlıdır və bu sosial problemlər vaxtında, zamanında həll olunmur, onda ziddiyyətlər daha da dərinləşir. Əlbəttə, bunun sonluğu sosial partlayışlarla nəticələnir.

Bu gün Azərbaycan cəmiyyətində mənəvi aşınmalara səbəb olan artıq həddini aşmış korrupsiya, rüsvət daşıyıcısı olan insanların ifşası göstərir ki, dövlət cəmiyyəti içində yeyib, dağdan qüvvələrə qarşı sət və amansız mübarizəyə başlamışdır.

Onu da qeyd edək ki, müəllif bütün əsər boyu mübarizə motivlərinin ardıcılığını və davamlılığını yüksək qiymətləndirir. Əsərinin sonunda da bu mübarizə motivinə xüsusi münasibətini ümumiləşdirici məqamlarla diqqətə çatdırır: “Hayatda doğulmağın özü mübarizədir, Dünyada var olmağın özü mübarizədir... Şərəfli ömür sürmək, halallıqla yaşamaq, İnsan kimi doğulmaq, insan kimi yaşamaq böyük mübarizədir”. Bəli, müəllif son nəticədə mübarizəni ideallaşdırır. Həyatdakı qararıqları işıqlığa çevrilməsi üçün mübarizəni əsas vasitə hesab edir.

Bütün hallarda müəllif öz əsərini nikbin duyğularla bitirir. Və belə bir noticə oxucunun yaddaşına hakim olur ki, cəmiyyətdə yabançı hallara qarşı mübarizə var və bu mübarizənin sonluğunda ədalətin təntənəsi mütləq öz yerini tutacaq.